

УДК 37.091.3

ЖАШТАРДЫН ОЙ ЖҮГҮРТҮҮСҮН ӨНҮКТҮРҮҮ

*Тойчубекова Г.Ж. – Англис тили окутуучусу,
Б. Осмонов атындагы ЖАМУ Майлуу- Суу
колледжи,
Майлуу- Суу шаары Жалал- Абад облусу
Кыргызстан,
e-mail: tojgulsada08@gmail.com*

Аннотация: Баяндаманын автору жашоонун кырдаалдарына байланыштуу ой жүгүртүп, учурдагы жаштарды, чыныгы Адамдык сапаттарга ээ болуу үчүн, улуу Адамдардын эмгекчилдигине жана жөндөмдөрүнө таянып, жеке артыкчылыктарын баалап, кызыгуусуна жараша жөндөмүнө таянып жашоого чакырат.
Негизги сөздөр: адамдык сапат, эмгек, жөндөм, ой жүгүртүү, техникалык өсүү, улуулардан мурас- байлык, жан дүйнө азыгы, жеке артыкчылык, кызыгуулары,

РАЗВИТИЕ МЫСЛИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МОЛОДЕЖИ

*Тойчубекова Г. Ж. – преподаватель по
английскому языку,
ЖАГУ имени Б. Осмонова, Майлуу- Сууыйский
колледж,
город Майлуу- Суу Жалал- Абадская область
Кыргызстан,
e-mail: tojgulsada08@gmail.com*

Аннотация: После своего аналитического размышления жизненных ситуаций разных эпох, автор доклада призывает молодёжь иметь человеческие качества на основании способностей и трудов великих людей, при этом оценить свои собственные приоритетные человеческие качества и действовать по интересам опираясь на свои собственные способности.

Ключевые слова: человечность, труд, способность, размышление, развитие техники, наследство духовного богатства, личное преимущество, интересы.

DEVELOPMENT OF YOUTH'S THINKING ACTIVITIES

*Toychubekova G.J. – the English teacher,
JASU after the name of B.Osmonov Mailuu- Suu
college,
Mailuu- Suu town Jalal- Abad region Kyrgyzstan,
e-mail: tojgulsada08@gmail.com*

Annotation: After the analytical reflections of the different epochs' life situations, the author of the article calls the teenagers to have the human valuable qualities on the basis of the outstanding people's biographies and the results of their labor, but to appreciate their own human priorities, then act according to their interests on the base of their own capacities.

Key words: humanism, labour, capacity, thinking activities, technical progres, the great people's inheritance- wealth, personal priority, interests.

Алгы сөз. Адам баласы адам болуп дүйнөгө жаралып, эс тарта баштагандан тартып ааламга болгон көз карашы калыптана берет. Айлана чөйрөдөгү ар кандай таасирдүү кубулуштарды, жагдайларды түшүнө баштайт. Ар бир адамдын ички сезимдери бири- биринен эле эмес, бир эле адамдын өзүнүн аткарган ишинен айырмаланат. Мисалы : бала төрөлгөндөн эле өз ата – энесине жакын болуп, чоңойгон сайын ата-энесине болгон

сүйүүсү күчөйт. Кээде тескерисинче, пикирлери келишпесе, иренжүү сезимдери да болот. Бир гана ата-энеси эмес, анын ата-энесинин туугандары, бир туугандары, достору, жакын адамдары да айланасында болуу менен баланын түрдүү шарттарда бой жетип, ар кандай мүнөздүү инсандардын калыптанышына өбөлгө түзөт. Күндөн күнгө коомдогу мамилелерге аралашып, көптөгөн адамдар менен пикир алмашып, аларга кылган мамилеси, адамдык сапаттары менен ал башка адамдардын да, мүнөздөрүнө көңүл буруп, чамасына жараша кабыл алып, ой жүгүртүп, өзүнүн жан дүйнөсүн жаратат. Кабыл алуусуна жана акылынын деңгээлине жараша талдоолор аркылуу анын жыйынтыгында калыптанган мүнөз күтөт. Убакыттын өтүшү менен жакшы көргөн курбу, дос күтүп, көз карашы кеңейет. Коомчулуктун көңүлүн бурдурган белгилүү адамдарга өзүнүн баасын берип: жактырган ырчы, актер, модельер, жазуучу, акын жана башка өнөр, кесип ээлери, жакшы, жаман мүнөздүү адамдардын кыял- жоруктары аны таасирлентип, жан дүйнөсүнөн орун ала баштайт.

Ар бир наристеге эң жакын чөйрө, таасирлентчү жагдай үй- бүлө жана андагы мамилелер. Ата- энинин үй-бүлөнү түптөө башатынан башталган турмуштук тажрыйбалар. Мисалы, биз 10 бир тууган болгонбуз (менден улуу агам 1,5 жашында кза болуп, тогузубуз барбыз): 5 кыз 5 уул. Мен үчүнчүсүмүн. Атам оор басырыктуу, ички сезимин, ойлорун ортого салып, ачык айтып, үй бүлөлүк маселелерди апам менен кеңешип чечип, апам ишеним көрсөтүп, өзүн мамлекеттик кызматка толук арнап, элине, жерине берилип, таза иштеген Адам болчу: “Мен силерге арам тамак жегизбегем!”, “Эл кандай болсо, силер ошондойсунар!” – деген сөздөрү эсимде. Апам, чыгармачыл, чечкиндүү, эмгекчил, авазкөй, намазкөй, тартипке жана тарбияга талапкөй, бирок тууганчыл, эки тарапка адилеттүү мамиле жасаган, 4 кайын синдисин колу менен турмушка берген, 1 кайнисин үйлөндүргөн, 9 баласын да жайгаштырып, атамдын татыктуу өмүрлүк жолдошу боло алган. Ата- энебиз баарыбызга аяр мамиле менен өмүр таржымалдарын, жеке пикирлерин ортого салып, кыйынчылыктан чыгуу жолдорун айтышып, өстүрүшкөн. Мен эс тартып, үй бүлөлүк каржылоо көйгөйүн түшүнгөн сайын, ата- энемди, чоң эне, тайнемди кубанткым келип, чын дилимден аларга жардам берчүмүн. Апам бөбөктөрүмдү караганга көп жардам берип, кээде алар үчүн жазаланчумун. Бирок мен ага ыраазы элем. Алар биздикинен да оор турмушту баштарынан өткөрүшкөнүн алардан жомок сымал угуп, ичимде талдачумун. Аячумун: Улуу Ата Мекендик согушта 70-80 жаштагылар – бизден улуулар, жаштарды уюштуруп, фронттогуларга тамак- аш, кийим кече менен дем берген негизги бекер эмгек күчтөрүнөн болушкан. Жан дүйнөлөрү менен берилип Мекенди коргоо максатында тылда жардам бергендери да, согушкандары да узак жашагандары көп. Себеби, “Адамды эстүү кылган дагы эмгек, эптүү кылган дагы эмгек”, “Өмүрдүн эми да эмгек, деми да эмгек.” Мисалы, бир жездебиз бул жылы 101 жашка чыккан. Ушул жылы каза болду. Улуу Ата Мекендик согушка катышкан эмес, тылда эмгектенген. Мен азыр 68 жашка келгенче анын кейигенин, наалыганын же бирөөлөр менен чырдашканын көрбөдүм, укпадым. Баарына көңүл буруп, балдарынын бүлөлөрү менен тил табышып жашачу. Бар нерсесин мөмө-жемиштерди, шириндиктерди, небере, чебере, еверелерине өз колу менен бөлүштүрүп бергенден рахаттанчу. Тирүүлүктүн кереметин баалачу. Кыскасы, чоң ата, тайата, тайэнелерибиз акысыз Мекен үчүн иштешкен. Жердин бүтүндүгүн, элдин биримдигин сактап, чамасына карап жашашкан. Ал эми азыр болсо, эмгек бааланат. Билим да бааланат! Келишим менен акча ойнойт!

Замандын талабы. Базар экономикасы элди көп нерсеге үйрөтүп: жалкоо, эмгекчил, калыс, куу, шылуун ж.б. топторго бөлүп, “жемкор” деген жаңы сапатты жаратты. Жемкордук элдин калың катмарына батып, кыйналуудабыз. Акча- күч! Акчага жараша жашайбыз. Ошондуктан, убакытты шартка жараша бөлүштүрүп, заманбап милдеттерди ойлонуштуруп, тактап, кошумча өнөр үйрөнүп, ыңгайлуу жумушту табып, ишкананын жетекчиси менен келишим түзүп, үй бүлөнүн кирешесин көбөйтүп, билим алууга да,

балдарыбызга туура тарбия берүүгө да жетишсек болот. Ак эмгектенүү үчүн: *биринчиден, эрктүүлүк сапаты* керек! Учурда, өзгөчө биздин жаштарга суудай керек! Өсүү күчтүү, тез болуп жатканына маани берген жаштар, көп нерселерди жаратууга жөндөмдүү! Жаштардын жөндөмдөрүн байкап, келечегин баамдап, жашоонун туура багытына өз учурунда буруу үчүн улуулар заманга жараша өзгөрүүлөрү зарыл! *Экинчиден*, техникалык прогресстин учурунда акыл менен кара күчтү чыгармачылыкка айкалыштырып иш жасоо: жалданып иштесек да, өзүбүздүн бизнес болсо да өтө маанилүү. Андыктан, максаттуу планыбыз, аны ишке ашыруучу күчтүү ой жүгүртүүнүн негизинде: даярдаган куралдарыбыз менен өзүбүздөгү аткаруучу тубаса жөндөмдөрүбүз керек. Үйрөнүүгө аракет зарыл! Ар бир аракет- өсүүгө жол ачат!

Улуулардан мурас – бизге **байлык**: тынчтык, токчулук, тажрыйба, тарых! Биз аты чыккан, таанымал, белгилүү адамдар менен бирге жашабасак, бирге окубасак же күндө көрүшүп, баарлашпасак, биз алардын эмгектерин кантип баалайбыз? Албетте, китептерден окуйбуз, кинолордон көрөбүз, интернеттеги маалыматтардан жана айлана- чөйрөбүздөн алабыз. Мисалга ырчыны алсак, анын ырдаган ырына, үнүнө, ырдын обонунун уккулуктуулугуна, текстинин маанисине, ырчынын сырткы келбетине, жарашыктуу кийингенине, журум-турум, кыймыл-аракетине, сүйлөгөн сөзүнө жана жалпы маданий деңгээлине жараша баа беребиз. Бирок, белгилүү деңгээлге жеткенге чейин бул ырчы кандай аракеттерди жасап, кыйынчылыктарды жеңип, элге таанымал болгонун ойлойбузбу? Мени угуп жаткан угарманга же баяндамамды окуп жаткан окурманга кайрылып кетким келет. –Эмне үчүн ийгиликтүүлөрдү жана атактууларды сындагандар көп? – Алардын короосуна “таш ыргытпай” туруп, алардын ийгилик жолдорун, атактарынын тарыхын сабырдуулук менен билип, урматтоого татыктуулары менен сыймыктанып, кыргыз элинен чыккан акылмандарды, билермандарды **тирүүсүндө сыйлоого** машыкпайлыбы? –“Улуу сөздө уят жок”,“Эл ичи, өнөр кенчи”- демекчи, турмуштук тажрыйбабызда мыкты сапаттуу адамдардын катарын көбөйтүү максатында, **алдынкы үй бүлөлүк үлгүлөрдү, эмгектин алдынкыларынын иш жана жашоо тажрыйбаларын** жаштарга жүзмө- жүз жүрөк менен, мээрим аркылуу жеткирип, “кичинекей мамлекет” аталган үй- бүлөнүн ички сезимге таасир эткен **сапаттуулук касиеттерин** жаштардын келечеги үчүн сактабайлыбы? - “Жакшыны айтканча шаш, жаманды ойлонуп айт!”- демекчи, Кыргыз элинин тубаса, нукура жугумдуу, суктандырган жашоо тажрыйбаларын иргеп, жайылтпайлыбы?- дегим келет.

Мен жактырган жазуучуларымдын бири – Айтматов Ч. Т. Чынгыз Төрөкулович жазуучу эле болбостон зоотехник, дипломат. Анын Советтер Союзу мезгилинде мал чарбачылыгындагы асыл тукумдуу малды өстүрүү боюнча өлкөгө кошкон салымы жана тышкы саясатты жүргүзүүдө элчилик кызматын аркалап, мамлекеттик тышкы маселелерди чечүүдөгү орду чоң экендигин билебиз. Мен аны атамдын өмүр баянына окшош жерлери көптүгүнөн өтө сыйлаймын. Ч. Айтматов бала чагында апасынын таянган жардамчысы жана ар тараптуу тармактарда кызмат кылган инсан экенин баалаймын. Улуу жазуучунун карындашы Роза Айтматованын “Тарыхтын актай барактары” аттуу китебин окугандан кийин, терең маани берип, кызыгып калдым. Улуу жазуучу билимдүү, сабаттуулугунан 14 жашынан иштесе, атам 12 жашынан үй бүлөсүн багып, апасына жардам берген жана 16 жашынан өкмөттө иштеген. Ч. Айтматовдун жазуучу катары жараткан чыгармаларындагы дүйнөгө, адамдарга болгон көз карашын көрсөткөн учкул сөздөрү өтө кымбат. Ал көптөгөн элдин: Мыкты «чындыкты, турмуштун ар жагын көрө алган алп жазуучу» деген баасына татыган повесттерди, романдарды жараткан. Мурда анча маани берчү эмесмин. Айрымдар абалдан чыгуу үчүн жөн эле: “- Сенин сүйгөн кыргыз жазуучуң ким?”- деген суроого: “Чынгыз Айтматов”- деп коюшат. Алп жазуучу орус тилинде да жазган үчүн, көп кыргыздар билгендиктен айтышат” - деп ойлочумун. Азыр китеп окугандар аз. Учурдагы

көп мугалимдер деле окушпайт, үй бүлөлүк түйшүгү менен чектелишет. Келечегин ойлогон, изденген жаштарыбыз көп. Аларды колдоону заман талап кылат!

Ч. Айтматовдун чыгармалары эмнеси менен даңктуу жана кызыктуу?

Бул суроого жооп берүү үчүн анын чыгармасын көңүл коюп окуу гана жетиштүү. Себеби, бийик максат менен турмушту түшүнүп, жашоого суктанып, өмүрдү баалап жашаган адам, анын чыгармасын окуп жатканда болуп жаткан окуянын ичинде жүргөндөй сезимдерге батасың. Ар бир сөздү, сүйлөмдү окуган сайын кийинки саптарга шашасың. Анткени ал ар бир учурду, ар бир адамды, айлана -чөйрөнү, окуя болуп жаткан жерди даана, түшүнүктүү жана көркөм баяндай алган. Албетте, анын повесттери көркөм чыгарма деп аталган соң, ал чыгармаларындагы көркөмдөө жана сүрөттөө каражаттарын аябай кылдат, чеберчиликте колдонуп, негизги берилүүчү ойду окурманга так жана таамай жеткирүү ыкмаларын таба алган. Чынгыз Айтматовдун чындыктын ажарын таасын ачкан өзгөчө чеберчилиги- алдын- ала келечекти көрө билген даанышмандыгында! Анын алптыгынын негизи – турмушка туруштук берип, чыдап жашаган бай тажрыйбасында жана оор, жеңил: ар түрдүү кырдаалдарга маани берип, ой жүгүртүп, аны талдап, иргеп, пайдалуусун колдонуп, өскөнүндө!

Ал жеке өмүр баянын тарыхый көрүнүш деңгээлине көтөрүп, жалпылап иштеп чыгып, окурмандарын ойлонтуп, алардын адамдык жүрөктөрүн ойготуп, Адамча жашоого тарбиялык багыт берүү максатына жеткен. Жазуучу түрдүү кырдаалда берилген окуянын мазмунун күчтүү, көркөм кылып, таасирдүү таамай сөздөр менен бере алган .

Корутунду. Жаштардын өздүк келечегине ой жүгүртүүсүнө Ч. Айтматовдун жеке өмүр баяны эле мисал боло алат. Окурман анын чыгармаларын окуп жана өзүнүн жеке турмушуна салыштырып, талдап, келечеги үчүн чамасына ылайык жашоого максатын

аныктай алат. Баяндамамды Айтматов Чынгыз Төрөкуловичтин “Канткенде Адам баласы Адам болот?” –деген суроосу менен жыйынтыктагым келет.

Кайталангыс сүрөткердин түбөлүктүү, мааниси терең темасы - дүйнө жүзүндөгү адам аттуулардын баарына тиешелүү! Анын максаты өтө бийик, татаал болгондуктан, бир өмүрү аздык кылды: бирок, “Адам үчүн эң кыйыны- күн сайын Адам болуу!”- деген жыйынтыгын чыгарууга Ч. Айтматов жетишти. Алп жазуучунун изи дүйнөлүк масштабда калды! Кыргызстандын атын Жер шарына талыкпас эмгеги м-н таанытты!

Бирок, залкар жазуучунун онтоосу, дүйнө элине кайрылуу экени- биздин элдин терең катмарына жеттиби ? Алп жазуучунун жан дүйнөсүндөгү “согуш” улууларыбыз аркылуу жаштарга жетеби? Карапайым Кыргыз элинин жашоо, турмушун ар жактама талдоо аркылуу жаратылган чыгармаларынын мазмуну, идеясы атайын чакырык сыяктуу элибизди таасирлентип, жүрөгүнүн толтосуна тийип, жан дүйнөсүнө сиңип, Улуу Эл экенибизди өзүбүз толук түшүнүп, биле алдыкпы? – Кеп ушунда!

Адам болуу

Адамдын Адамдыгы эмнеде?
Ар бир пенде сүзөт бирдей кемеде.
Ал кемени “Өмүр”- деп атап койсок,
Адам болот, жеткирүүчү Сереге !
Өмүрдүн Сересине жетеличи.
Өзөктүү бийиктикти жеңеличи.
Өнөр менен, Кыргыз элим, билим алып,
Өрнөктүү жашоону муундарга береличи! (16.03.2021-ж.ТГЖ)

Залкардын тагдары

Бай тарыхтын бир өлчөмүн энчилеген.
“Багыт алып, бул мураска келчи!”- деген.
Басмырлап, жашагандар ким экенин,
“Бала чактан ажыратып, билчи!”- деген.

Байкалбаган оор тагдырды энчилеген.
Балалыктын баёлугун эч билбеген.
Бала кезден апасына жакын болуп,
Баштан өткөн турмушун изилдеген.

Билгендер “Төрөкулдун уулу”- деген.
Билбегенге бир кыргыздын кулуну элеч.

Баралына жеткенче, “Чынгыз”- болуп,
Барктаган эне акылын, жардам берген.

Кыргыздын тарыхын казып келген.
Кыргыздын мүнөзүнө “Шүгүр!”- деген.
Курч акылдуу татар кызы Нагиманын,
Акылынын тереңдигин баалай билген!

Кантсин эне, Төрөкулду баалап, билген,
Калкына ал күйгөнүн жактап жүргөн,
Кадырлап, анын баалуу кеңештерин,
Кең Таластын Шекеринде эмгектенген!

Келечектен үмүтү зор Нагима апа,
Калкалады 5 баланы, болбой капа.
Кайраты акылына жуурулушуп,
Катаал турмуш такаса да саясатка! (ТГЖ, 13.07.2020)

Адабияттар:

1. “Теңир Ата”, УДК82/821, ББК 84, Ки 7-5, И-28, ISBN 9967-23-079-7.
–Б.: “Бийиктик” 2006. Авторлор: Ибраим кызы З., Тажиев М.
“Тарыхтын актай барактары”, УДК82/821, ББК 84, Ки 7-4, А-37,
ISBN 978-9967-13-294-8. –Б.: “Бийиктик” 2007. Автор: Айтматова Р